

Robert Słabczyński

Uniwersytet Rzeszowski

**SUPERWYKON – O WARTOŚCIOWANIU
W TELEWIZYJNYCH PROGRAMACH
Z GATUNKU *TALENT SHOW***

1. Język jako narzędzie komunikacji międzyludzkiej kumuluje w sobie i utrwała doświadczenia społeczne, których podstawą są wielorakie relacje między człowiekiem a tym wszystkim, co składa się na otaczającą go rzeczywistość. Owo utrwalone w języku doświadczenie społeczne sprawia, że poprzez język człowiek może nie tylko doraźnie orzekać o formach istnienia tejże rzeczywistości, ale może ją także wartościować [Tokarski 2001: 343].

Wartościom i wartościowaniu poświęcono w literaturze naukowej wiele publikacji, które prezentują je z punktu widzenia różnych metodologii badawczych. Spośród wielu opracowań z zakresu językoznawstwa należy wyróżnić publikacje J. Puzyniny *Język wartości* [1992], K. Ożoga *Wartościowanie w polskich kampaniach wyborczych* (rozdział pracy *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku* [2004]), tom pod red. G. Falkenberga, N. Friesa i J. Puzyniny *Wartościowanie w języku i w tekście na materiale polskim i niemieckim* [1992b], na gruncie lingwistyki edukacyjnej tom pod red. J. Ożdżyńskiego i S. Śniatkowskiego *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym* [1999], S. Grabiasa *Wartościowanie w socjolektach* [1999], U. Wieczorek *Wartościowanie. Perswazja. Język* [1999], G. Ożdżyńskiego *Wartościowanie w mówionym tekście komentarza telewizyjnego na przykładzie transmisji sportowej* [1994]. Moje opracowanie dotyczące wartościowania w telewizyjnych programach z gatunku *talent show* wpisuje się więc w nurt badań nad językiem wartości.

2. Wartościowanie jest czynnością psychiczną człowieka polegającą na stwierdzaniu, jakie (i w jakim stopniu) wartości pozytywne lub negatywne właściwe są – zdaniem osoby wartościującej – danym cechom, stanom rzeczy, a pośrednio przedmiotom [Puzynina 1992a: 83]. Słowo „wartość” w języku polskim występuje w trzech podstawowych znacze-

niach: a) matematyczno-logicznym, b) ekonomicznym, c) aksjologicznym [por. Puzynina 1992a: 68]. Ciekawą typologię wartości przedstawił S. Grabias [1999: 61–62], który zaproponował następujący podział:

A. Wartości transcendentne: ostateczne dobro – ostateczne zło;

B. Wartości egzystencjalne:

- witalne, związane z instynktem samozachowawczym: życie, śmierć;
- odczuciowe, pozwalające interpretować rzeczywistość w kategoriach doznań fizycznych i psychicznych: fizyczna przyjemność, poczucie szczęścia – fizyczna nieprzyjemność, poczucie nieszczęścia.

C. Wartości kulturowe:

- moralne: dobro człowieka – krzywda człowieka;
- poznawcze: wiedza o świecie – brak wiedzy o świecie;
- estetyczne: piękno – brzydota;
- obyczajowe: zgodność z obyczajem – brak przystosowania do obyczajów.

3. Niektórzy językoznawcy zwracają uwagę na różnicę między terminem „wartościować” a jego bliskoznacznym odpowiednikiem „oceniać”. Oceniać (ocenić) znaczy ‘wydać opinię, wypowiedzieć sąd o czym albo o kim, uznać wartość czego lub kogo; zakwalifikować, osądzić, docenić’ [MSJP: 477]. Według Stróżewskiego ocenianie to przede wszystkim ujęcie wartości w aspekcie jakiegoś przyjętego z „zewnątrz” wzorca, hierarchii czy skali, do której się odnosi [Stróżewski 1981: 118]. Na różnicę między wartościowaniem a ocenianiem wskazuje Puzynina [1981], która uważa, że termin pierwszy jest bardziej wieloznaczny i mniej ograniczony składniowo niż termin drugi. U. Wieczorek podkreśla natomiast, iż wartościowanie jest pojęciem bardziej ogólnym niż ocenianie i mającym większy związek z aksjologią, wskazuje ponadto na związek oceny z różnymi aspektami psychiki człowieka, podczas gdy ocenianie ma swoje źródło tylko w emocjach [por. Wieczorek 1999: 22]. Ze względu na synonimiczny charakter obu terminów w niniejszej pracy będę posługiwał się nimi wymiennie.

4. Jednym z zewnętrznych przejawów wartościowania – oprócz gestykulacji, mimiki, postawy ciała – jest werbalne wyrażenie tego, co wiąże się z przedmiotem rozpatrywanej czynności psychicznej. Należy szczególnie wyróżnić ten aspekt wartościowania, który łączy się z mechanizmami referencji, tzn. odniesienia wyrażen językowych do rzeczywistości, mechanizmami, które pozwalają wiązać komunikaty językowe i ich składniki z pozajęzykowymi obiektami, sytuacjami, zdarzeniami, faktami, stanami rzeczy w świecie realnym. Referencja to odniesienie do indywidualnych i za każdym razem nowych obiektów i sytuacji. Referencja najpełniej realizuje się w trakcie aktu mowy [por. Padučeva 1992: 11–13].

Wypowiedzi wartościujące (jako odrębna grupa aktów) całkowicie zostały pominięte w klasyfikacjach aktów mowy zaprezentowanych przez Austina i Searle’a. Emocjonalne nacechowanie aktów wartościujących sprawia, że zbliżają się one do

ekspresywów, czyli aktów wyrażających emocje (żał, smutek, radość). Należy jednak zaznaczyć, iż akty wartościowania ukierunkowane są od słowa do świata (albo odwrotnie), w ekspresywach natomiast ukierunkowanie takie nie jest wyrażone. Sądy aksjologiczne stanowią więc odrębny typ illokucyjny, który można nazwać aktami ewaluatywnymi. Celem illokucyjnym aktu wartościowania jest wyrażenie stosunku nadawcy do sądu zawartego w dopełnieniu w kategoriach etycznych: dobry – zły, a nie w kategoriach prawdy lub fałszu [por. Kalisz 1993: 49].

Interesujący podział aktów wartościujących przedstawia Urszula Wieczorek [1999: 42]. Dzieli je na akty wartościujące pozytywnie i negatywnie (w zależności od tego, czy nadawca ujmuje dany stan rzeczy pozytywnie czy negatywnie), jak również na ekspresywne i perswazyjne (zależnie od orientacji – bądź na nadawcę, bądź na odbiorcę). Por. poniższy schemat:

AKTY MOWY WARTOŚCIUJĄCE	
Negatywnie	Pozytywnie
Nakierowane na nadawcę – ekspresywne	
negatywne emocje:	pozytywne emocje:
żał, smutek	radość
przykrość, złość	zadowolenie, wzruszenie
niezadowolenie	podziękowanie
skarga	życzenia, gratulacje
krytyka, dezaprobata	aprobata, komplement
napomnienie, nagana	pochwała, pocieszenie
wymówki	zachęta, rada
ostrzeżenie, groźba	usprawiedliwienie
Nakierowane na odbiorcę – perswazyjne	

Wspomniana autorka jednocześnie zwraca uwagę na to, że takie rozróżnienie ma charakter umowny, gdyż wiele aktów ma naturę neutralną. Dopiero w konkretnej sytuacji komunikacyjnej stają się np. asercją pozytywną czy negatywną [por. Wieczorek 1999: 40–42]. Akty wartościowania zawsze stanowią kontaminację sądów wartościujących i elementów emotywnych, a także często kontaminację różnych intencji komunikacyjnych. Zjawiska te można zilustrować, odwołując się do podstawowych składników aktu mowy:

a) wartościowanie pozytywne, np.

- (1) *...fantastyczny występ... (MT)*
- (2) *...chyłę czoła przed Joasią... (TVOP)*
- (3) *Arys, ty naprawdę robisz świetny happening... dajesz ludziom radość, masz bardzo fajną komunikację z ludźmi... (TVOP)*

- aspekt illokucyjny: pozytywna ocena występu;
- aspekt perlokucyjny: podwyższenie samooceny u odbiorcy, zachęta do kontynuacji takich działań, zadowolenie, radość;

b) wartościowanie negatywne, np.

- (4) ...*Kamil, pomysł był straszny, straszny, to było tak złe, że aż, aż mi się serce zatrzymało* (MT)
- (5) ...*to był słaby występ...* (MT)
- (6) ...*kompletna kłapa, kłapa słuchajcie... wszystko poszło na marne, niestety...* (MT)

- aspekt illokucyjny: negatywna ocena występu;
- aspekt perlokucyjny: obniżenie samooceny u odbiorcy, mobilizacja do większego wysiłku, niezadowolenie, smutek.

5. Wypowiedzenie wartościujące stanowi zaktualizowaną werbalizację sądu wartościującego, na którego strukturę składają się: subiekt (podmiot mówiący lub piszący), akt sądenia, obiekt wartościowania, predykat wartościujący, kryterium wartościowania (punkt odniesienia do wzorca aksjologicznego), nacechowanie emocjonalne wypowiedzi [por. Puzynina 1992a]. Pozostałe elementy wartościowania, choć kategoryalnie różniące się od wcześniej wymienionych, to cel, perspektywa (komunikowana wyrażeniami typu *moim zdaniem, stosunkowo* itp.) i intencja wartościowania, nośnik wartościowania [por. Fries 1992: 38]. Analiza każdej wypowiedzi wymaga przedstawienia całego kontekstu pragmatycznego, który niewątpliwie wpływa na jej interpretację.

Materiał będący przedmiotem analizy pochodzi z telewizyjnych programów o charakterze rozrywkowym: *Must be the music. Tylko muzyka* (Polsat), *Mam talent* (TVN), *The Voice of Poland* (TVP2). Programy te mają formę konkursu, którego celem jest wyłonienie najlepszego artysty. Wszystkie konkursy są kilkietapowe. O przejściu uczestnika programu do następnego etapu decydują przede wszystkim jurorzy (odstępstwa od tych zasad stanowią programy: *Must be the music*, w którym do finału przechodzi uczestnik „z dziką kartą”, zdobytą dzięki głosom widzów na Facebooku, a także *Mam talent*, gdzie w półfinale o awansie decydują również widzowie, którzy za pomocą SMS-ów mogą głosować na swoich faworytów). W swojej pracy skoncentrowałem się wyłącznie na wypowiedziach wartościujących, które były formułowane przez jurorów po każdym występie artystycznym i kierowane przede wszystkim do uczestników konkursu, głównie ludzi młodych, prezentujących swoje możliwości artystyczne m.in. w dziedzinie tańca, śpiewu, akrobacji, sztuki cyrkowej. Należy zaznaczyć, że czas przeznaczony na ocenę występów w każdym z wymienionych programów jest ograniczony i dlatego sądy wartościujące często sprowadzają się do lakonicznych komunikatów (krótkich wyrażań i kilkudzaniowych wypowiedzi). Programy nagrywane są z udziałem publiczności, która nierzadko (w przypadku niesprawiedliwej – w jej mniemaniu – oceny) głośniejszymi okrzykami domaga się od jurora zmiany werdyktu. W kontekście analizowanych aktów ważne jest również to, kto wartościuje, ponieważ autorytet nadawcy w dużej mierze decydować będzie o skuteczności aktu. Wśród osób oceniających występy uczestników programu znajdują się m.in. znani z występów w mediach wokaliści, aktorzy, krytycy muzyczni, czyli osoby upoważnione do formułowania tego typu wypowiedzi.

6. Wypowiedzi wartościujące to wszystkie te wypowiedzi, w których autor wyraża ocenę jakiegoś przedmiotu (orzeka o nim, że jest on dobry / zły), oraz wypowiedzi, z których wynikają jako wnioski (nie zawsze obligatoryjne) pewne oceny [Pawelec 1991: 106]. Wartościowanie może być więc wyrażone bezpośrednio za pomocą słów nazywających pozytywne lub negatywne cechy bądź pośrednio, co wymaga dodatkowych działań interpretacyjnych. Por. poniższe przykłady:

- w formie potocznej metafory:

(7) *...byłeś pół długości końskiego łba przed zespołem [o wokaliście] ...kompletnie nie do przyjęcia... chociaż to nie przeszkadzało, kiedy się na was patrzyło [por. Nie śpiewasz w rytmie. Twój śpiew nie pokrywa się z rytmem piosenki]... (TVOP)*

- w kontekście wartościowania potocznego (wulgarnego):

(8) *...słuchajcie, no co tutaj widzieliśmy, dupy nie wywała [por. Nie zachwyca]... (MT)*

- w kontekście potocznej oceny pozytywnej:

(9) *...jej barwa po prostu mnie zmiotła [por. Twoja barwa głosu mnie zachwyca, fascynuje]... (TVOP)*

- z przysłówkiem *absolutnie*, podkreślającym niepodważalność, kategoryczność oceny:

(10) *...absolutnie urodziłaś się, by śpiewać [por. Jesteś urodzoną śpiewaczką. Masz talent wokalny]... (MT)*

7. W analizowanym materiale przeważają akty wartościowania estetycznego. Według R. Ingardena wartość estetyczna to zdolność jakiegoś zjawiska do wywoływania przeżyć estetycznych, czyli doznawania przez perceptor „przyjemności” (albo „przykrości”) rozumianej jako pewien określony stan lub przeżycie psychiczne doznawane przez perceptor podczas obcowania z danym dziełem czy występem artystycznym. Im większa jest ta „przyjemność”, tym wyższą wartość przyznaje osoba oceniająca przedmiotowi wartościowania [por. Ingarden 1966: 142]. Ma to swoje odzwierciedlenie w doborze słownictwa, często nacechowanego emocjonalnie, ukazującego intensywność przeżyć. Por. poniższe przykłady:

- z przymiotnikiem *piękny* w zn. 1. ‘wywołujący przyjemne wrażenia estetyczne’; 2. ‘wyróżniający się najlepszymi cechami, właściwościami w swoim gatunku, w swojej klasie, będący czymś doskonałym’ [SJPd: 746]:

(11) *...chciałam powiedzieć, że to był piękny występ... (MT)*

(12) *...piękna muza, superenergia... naprawdę... gratulacje, no... (MBTM)*

(13) *...piękny numer, piękny utwór, pięknie zagrany, pięknie zaśpiewany... (MBTM)*

Akty przedstawiające wyższą intensywność przeżyć:

- z przymiotnikami *wspaniały* ‘budzący najwyższy podziw, skłaniający do najwyższej oceny; doskonały, świetny, wyjątkowo dobry’ [SJPd: 1250];

(14) ...wspaniała aranżacja, wspaniały występ... (MBTM)

- z przymiotnikiem *fantastyczny* w zn. ‘niesłychany, nadzwyczajny, wyjątkowy’ [SJPD: 247];

(15) ...to był fantastyczny występ... (MT)

- z przedrostkiem *naj-* tworzącym stopień najwyższy przymiotników i przysłówków:

(16) ...ja powiem, że to był najpiękniejszy występ, jaki w życiu widziałem... (MT)

- z przysłówkiem *kosmicznie* [por. *wspaniale*, *pięknie*]:

(17) ...wyglądało to kosmicznie... to było nieprawdopodobne... (MT)

- z przysłówkiem *zajebiście*, por. *zajebisty* ‘taki, który się komuś bardzo podoba’:

(18) ...robisz to [śpiewasz] po prostu zajebiście [wspaniale, pięknie]... (VOTP)

Jak pokazują powyższe przykłady, akt wartościowania składa się z dwóch komponentów: intelektualnego (dotyczącego stanu zjawisk) i emocjonalnego (informującego o stanie emocjonalnym nadawcy). Aleksy Awdiejew zaproponował następującą presupozycję pragmatyczną dla tego typu aktów: „Nadawca ocenia (p) jako zjawisko pragmatyczne (pozytywne/negatywne) i jednocześnie nadawca wyraża stosunek (pozytywny/negatywny) do (p)” [por. Awdiejew 1983: 68–72]. Emocja w tego rodzaju aktach stanowi pewną nadwyżkę, której celem jest pomoc mówiącemu w przekonaniu odbiorcy (osoby występującej i publiczności zgromadzonej w studio oraz przed telewizorami, która będzie głosować na wybranych przez siebie wykonawców) do przyjęcia proponowanej oceny, ponieważ na mocy konwencji wymagającej solidarności uczuć odbiorca nie ma możliwości odrzucenia wyrażonej emocji z taką łatwością, z jaką odrzuciłby samą ocenę niepopartą emocją. Akt emotywny można więc zdefiniować następująco: „Stosując A_j , nadawca zabezpiecza przyjęcie przez odbiorcę oceny towarzyszącej emocji” [por. Awdiejew 2004: 117].

8. Wartościowania emocjonalnego nie można rozpatrywać niezależnie od wiedzy faktycznej nadawcy, pośredniczy ono bowiem między wiedzą faktyczną nadawcy a jego potrzebami [por. Fries 1992: 27]. Wartościowanie w sferze emocji dotyczy różnych stanów uznawanych za pozytywne lub negatywne, np. uczucia radości, zadowolenia, żalu, niechęci (w kategoriach *lubię*, *nie lubię*, *podoba mi się*, *nie podoba mi się*). Por. poniższe przykłady:

- *podobał mi się*, por. *podobać się* ‘wywierać na kogoś korzystne wrażenie, wydawać się komuś ładnym’ [SJPD: 778]:

(19) ...*podobał mi się twój występ, ponieważ to był nie tylko pokaz siły, ale precyzji i koncentracji... i to że jesteś piękną dziewczyną... przede wszystkim masz ten błysk w oku, który jest ujmujący...* (MT)

(20) ...mi podobał się niebanalny aranż tej piosenki, fajny numer... (MBTM)

- w potocznym wartościowaniu z członem *super*:

(21) ...to było super [nadzwyczajne, niezwykle] przyjemne... wielkie gratulacje... (MBTM)

- *jestem zachwycona*, por. zn. *zachwyt* ‘uczucie podziwu, uznania dla kogoś lub czegoś; zauroczenie kimś lub czymś’ [SJPD: 1306]:

(22) ...jestem zachwycona całą tą grą, wszystkim tym, co widziałam na scenie... (MBTM)

- z czasownikiem *lubić* ‘czuć sympatię do kogoś, czegoś’:

(23) ...lubię ciebie za to, że ty jesteś taka bezpośrednia... (MT)

- z zaprzeczonym czasownikiem *lubić*:

(24) ...ja po prostu tego rodzaju grania nie lubię... (MBTM)

- z czasownikiem *uwielbiać* ‘oddawać bezgraniczną cześć komuś, zachwycać się’ [SJPD: 1197]:

(25) ...chłopaki, uwielbiam takie zespoły, które się bawią muzyką... (MBTM)

- *ja jestem zalamana*, por. *zalać się* – *zalać się* ‘przeżywać załamanie nerwowe, ulegać depresji psychicznej, pogrążyć się w rozpacz’ [SJPD: 1321];
- wartościowanie w kategoriach osobistej porażki, rozczarowania występem, z zaimkiem *ja* wyrażonym na powierzchni, podkreślającym subiektywizm, indywidualność sądu:

(26) ...ja jestem zalamana, bo powiem ci teraz tak, jak czuję... smród został po twoim występie... ja powiem tak, uciekło wszystko, za co cię pokochaliśmy... to jest dla mnie osobiście dramat, bo jak wiesz, ja po prostu czekałam na twój występ, tęskniłam za tobą... nagle z tej dziewczyny, która dla mnie... którą ja osobiście pokochałam za tą refleksyjność, za tą zadumę, za tą charyzmę, nagle mamy bango-enggo enggo-enggo... no wiesz, ja nie wiem, ja po prostu tego nie czuję... (MT)

9. Odrębną grupę stanowią akty wartościowania artystycznego. Wartość artystyczna – w przeciwieństwie do estetycznej – to jakość, która występuje w samym przedmiocie oceny, jest niezależna od przeżyć czy stanów psychicznych człowieka, jakich doznaje podczas obcowania z przedmiotem wartościowania (nie jest także elementem, który służy wywoływaniu takich przeżyć). Wartości artystyczne wiążą się np. z kunsztem, pomysłowością, zręcznością wykonawcy, co powoduje, że dany przedmiot wartościowania ma swoiste cechy, które odróżniają go od innych [por. Ossowski 1966: 282]. Por. poniższe przykłady:

- z przymiotnikiem *niebanalny* w zn. ‘korzystnie odbiegający od stereotypowych wyobrażeń, norm; oryginalny, nietuzinkowy’ [SJPD: 586]:

(27) ...mi podobał się niebanalny aranż tej piosenki... fajny numer... (MBTM)

• w wartościowaniu podkreślającym wysoki poziom artystyczny występu:

- (28) *...wszystko jest bezbłędne... i to jest fuzja teatru, ruchu, tańca, wszystkiego razem i to jest po prostu przedstawienie, krótkie, ale chciałabym być na waszym występie, ...no... to jest wszystko razem bardzo dobre, inteligentne, muzyczne, ...no ze wszystkiego czerpie się radość... (MBTM)*
- (29) *...to był naprawdę wysmakowany [oryginalny, z poczuciem harmonii] występ... (MT)*

• w wartościowaniu podkreślającym brak oryginalności:

- (30) *...Jakubie, jesteś przesympatycznym człowiekiem... nie wiem, czy specjalnie to zrobiłeś, ale ta fryzura bardzo mi przypomina Jamesa Deana... James Dean był wyjątkowy, był niezwykle utalentowany, ponieważ był oryginalny, a ja tej oryginalności w twoim dzisiejszym występie nie ujrzałam... to był fajny występ, ale nie oryginalny... ja szukam oryginalności... (MT)*

10. Sądę, iż na potrzeby niniejszego opracowania można przetransponować definicję wartościowania prezentowaną na gruncie teorii literatury, która w kontekście analizowanych aktów wydaje się szczególnie przydatna, ponieważ odnosi się do wielu ważnych pragmatycznych aspektów wartościowania: „Wartościowanie to sąd stwierdzający występowanie w dziele określonych wartości (w analizowanym materiale głównie wartości estetycznych), dzięki którym jest ono pod jakimś względem dla odbiorcy (przede wszystkim jurorów oceniających występ, a także publiczności zgromadzonej w studio telewizyjnym) bardziej lub mniej cenne od innych dzieł tej samej lub podobnej kategorii, a zarazem w mniejszym lub większym stopniu odpowiada uznawanym przez niego ideałom i standardom. Wartościowanie w podwójny sposób relatywizuje dzieło: z jednej strony określa jego położenie w jakimś zbiorze dzieł pokrewnych, z drugiej zaś strony wyznacza jego odległość od akceptowanej normy” [por. STL 1976: 481]. Ten sam występ artystyczny może wywoływać w różnych osobach rozmaite „przyjemności” albo nie wywoływać ich wcale. Wartościowanie estetyczne wiąże się więc z subiektywnością oceny, dane zjawisko dla jednego odbiorcy może mieć dużą wartość estetyczną, a dla drugiego może nie mieć jej wcale [por. Ingarden 1966: 142]. Subiektywizm wartościowania odzwierciedla gusta, wrażliwość, preferencje, ideały i przekonania tego, kto dokonuje wartościowania. Perspektywa wartościowania często sygnalizowana jest przez czasownik wyrażony w pierwszej osobie liczby pojedynczej, w formie zaimków *ja*, *mi*, *mnie* oraz wyrażań, np. *moim zdaniem*, podkreślających przez mówiącego odrębność własnej oceny. Por.:

- (31) *...fantastyczny występ... moim zdaniem... (MT)*
- (32) *...dla mnie jesteście wspaniałe... (MBTM)*
- (33) *...Panie Romanie, może czas na karierę, wielką karierę, moim zdaniem... skoro Wojciech Smażowski debiutował przed czterdziestką i robił to genialne filmy, to ja myślę, że pana kariera będzie się podobnie toczyła... bardzo gratuluje... (MBTM)*
- (34) *...dobry warsztat, za duże vibrato [falowanie częstotliwości i natężenia dźwięku uzyskiwane przez śpiewaka lub instrumentalistę] według mnie również... (MBDM)*

10.1. Rzadko wartościowanie wyrażane jest z perspektywy MY inkluzywnego, formy, za pomocą której nadawca może wypowiadać się w imieniu pozostałych

członków jury, włączać ich w obręb własnych przemyśleń i narzucać im w ten sposób swoją ocenę przedmiotu wartościowania. Por.:

(35) *...jesteśmy zachwyceni, jak widać... jest energia, jest muzyka bardzo oryginalna... chce się słuchać, chce się patrzeć i żeby było jeszcze więcej... (MBTM)*

11. Nieliczną grupę stanowią akty wartościowania szczegółowego, merytorycznego, związanego np. z technicznymi aspektami wykonywanych piosenek, układów tanecznych czy akrobatycznych, por.:

- w kontekście oceny pozytywnej:

(36) *...uwagam, że śpiewasz bardzo czysto... i ten ton wysoki, frazowanie... (MBTM)*

(37) *...jesteście odtrutką dla korporacyjnego ucisku, konsekwentni, świetni, gustowni... wszystko okay... na bardzo trudnym instrumencie zagrane czysto wszystkie dźwięki, konsekwentne ruchy, no i jest, jak trzeba... (MBTM)*

- w wyliczaniu mocnych i słabych stron występu:

(38) *...Pani Ewo, co mi się nie podobało... nie podobało mi się trochę przesadne vibrato i nie podobała mi się maniera w wymawianiu, w wymowie angielskiej, taka splaszczona... natomiast pani ma wspaniały mocny wokal, świetnie dobrana piosenka, dobry warsztat... (MBTM)*

- w kontekście negatywnej oceny występu wokального:

(39) *...czynnik wizualny dominuje nad muzycznym... bez dwóch zdań... (MBTM)*

11.1. Specyficznym sposobem wartościowania negatywnego jest nie ocena zawartych w programie artystycznym godnych wyróżnienia elementów, lecz wskazywanie na pewne braki, elementy, których występ nie zawierał, a powinien je mieć, zdaniem osoby oceniającej. Por. akty informujące o:

- braku humoru:

(40) *...nie śmieszyło mnie to... nie śmieszyło mnie to tym razem... (MT)*

- braku widowiskowości:

(41) *...za mało było show, my wiemy, że wy potraficie walczyć... to jest program rozrywkowy... (MT)*

- braku płynności ruchu:

(42) *...przypominałaś elfa, który zaczyna piękne bajki, lecz ta bajka dzisiaj nie podobała mi się do końca, ponieważ w tej bajce, w twoim występie zabrakło mi płynności... (MT)*

12. Ciekawą grupę stanowią akty wartościowania dotyczące różnych stopni pewności wyrażanego sądu. Zaliczmy do nich akty, których centralnym elementem są predykaty mentalne, odsyłające wyłącznie do wewnętrznych doświadczeń człowieka, a jednocześnie osadzone na jakimś podstawowym, semantycznie prostym predykanie epistemicznym [por. Danielewiczowa 2000: 229]. Wśród nich możemy wyróżnić predykaty hipotetyczne oraz opinie.

12.1. Predykaty hipotetyczne to takie, w których podmiot zajmuje jakieś stanowisko wobec prawdziwości konotowanego przez dany czasownik zdania, ale których nadawca zawiesza swój sąd w tym względzie [por. Danielewiczowa 2000: 242–243], np.

- *myślę* na średnim stopniu wyrażania pewności sądu [Bralczyk 1978: 35] z zaimekiem *ja* wyrażonym na powierzchni, który jest używany wówczas, gdy nadawca chce podkreślić subiektywizm, indywidualny charakter swojego sądu:

(43) *...ja myślę, że mi się podobało... (TVOP)*

- subiektywizujące *wydaje mi się* (‘nie jestem pewien’), modalizowane w kategoriach niepewności sądu [por. Bralczyk 1978: 44]. Celem tych aktów jest uniemożliwienie lub znaczne ograniczenie weryfikacji przez odbiorcę prawdziwości wyrażonego sądu. Blokowanie weryfikacji prawdziwości lub trafności oceny może mieć następującą definicję: „Stosując A_j , nadawca tu i teraz uznaje za zbędną możliwą weryfikację przez odbiorcę prawdziwości (p) lub trafności (q)” [Awdiejew 2004: 143]:

(44) *...Filip, kurcze, to jest tak, że sam nie wiem, czy mam słuszność czy nie, wypowiadając te słowa, wydaje mi się, że w tym, co robisz, a jesteś świetny w tym, nie potrzebny ci ten program... (TVOP)*

(45) *...mam takie przemyślenia, że Ewelina zaproponowała troszkę inne rozwiązania w tej piosence, niż chodzi o melodię... i te wszystkie rozwiązania wydały mi się naprawdę udane... (TVOP)*

- w kontekście rywalizacji związanej z formułą programu:

(46) *...wydaje mi się, że tę walkę przegralście [por. wasz występ był nieudany]... (MT)*

12.2. Opinie zawierają argument zdarzeniowy, który nie podlega weryfikacji ze względu na pewną interpretację rzeczywistości dokonywaną przez podmiot epistemiczny. Czasowniki tej grupy aktów mogą się wydawać podobne do predykatów hipotetycznych, ale należy podkreślić, iż opinie odnoszą się do interpretacji, a nie faktów [Danielewiczowa 2000: 244]:

- *uważam* ‘sądzę’, ‘mniemam’, ‘takie jest moje zdanie’, ‘jestem przekonany’; silnie subiektywizujące o dużej pewności sądu [por. Bralczyk 1978: 42]:

(47) *...ja z kolei uważam, że ty mnie bardziej, po prostu, nie wiem, jak to nazwać, ujęłaś po prostu, mi się to bardziej podobało... (TVOP)*

- w potocznym wartościowaniu ambiwalentnym, o małej pewności sądu:

(48) *...no nie wiem, ja zgłupiałem na maksa... nie wiem, czy mi się to podobało czy nie... mam wrażenie, że mój mózg został zgwałcony... i tak w sumie to grało, ale nie wiem, czy traktować was w kategorii „Ich troje” czy inaczej... słuchajcie, nie wiem, ale było to tak interesująco dziwne, wszystko w całości, że musiałem dać „tak”... (MBTM)*

13. Wartościowanie może również oznaczać odniesienie pewnej wartości do jakiegoś obiektywnego wzorca, porównanie go z nim i określenie co „dobre”,

a co „złe”, „prawdziwe” lub „fałszywe” [por. Puzynina 1992a]. Wartościowanie nie jest procesem poznawczym, jest procesem odnoszenia pewnych obiektów do pewnej skali przy wykorzystaniu systemów kryteriów pozwalających przyporządkować obiekty zróżnicowane pod względem ocenianej cechy w różne miejsca skali odniesienia [Nęcki 2000: 113]. Stwierdzenie to może oznaczać subiektywne preferencje pewnych stanów rzeczy. Punktem odniesienia tej relacji wyboru jest inny przedmiot: „Y wartościuje” znaczy tyle co „Y woli X1 od/niż X2” [Terminińska 1983]. Por.:

- (49) *...dla mnie to nie jest ewidentne, że Ola była lepsza, bo Dominika yyy w blandzie zaprezentowała się od takiej strony soulowej i nie podejrzewałam ją, że podejmie takie wyzwanie zaśpiewania bardziej rockowo i słyszałam te wszystkie niuansy w twoim głosie, tą chrypkę... to mi się bardzo podobało... (TVOP)*
- (50) *...to, co robisz z głosem, to mi się zaczęło podobać... ja bym na ciebie stawiał w tym turnieju... (TVOP)*
- (51) *...krótko mówiąc, dzisiaj lepiej dla mnie zaśpiewał, lepszą miał barwę i jakby bardziej panował nad głosem i nad melodią Krzysiek... (TVOP)*

14. Akty wartościowania często mają strukturę złożoną z różnych celów illokucyjnych. Akt wartościowania możemy więc nazwać makroaktem z dominującą funkcją oceniania, który w swej strukturze zawiera różne mikroakty, np. gratulacji, podziękowania, aluzji. W kontekście oceny pozytywnej możemy wyróżnić następujące mikroakty:

14.1. Mikroakt gratulacji – *gratulować* znaczy 'kierować do kogoś wyrazy uznania, wyrażać radość z powodu jego sukcesu lub szczęśliwego wydarzenia' [SJPD: 287]. A. Wierzbicka eksplikuje akt gratulacji następująco: „Gratuluje = Wiedząc, że spowodowałeś dla siebie coś dobrego, zakładając, że jesteś z tego powodu zadowolony, chcąc spowodować, żebyś wiedział, że ja także jestem zadowolony, mówię: ja także jestem z tego powodu zadowolony” [Wierzbicka 1973: 216]. Por.:

- (52) *...ja bym chciał pogratulować wspaniałej relacji, którą macie, nie mieliśmy jeszcze takiego występu dotychczas w naszym programie... (MBTM)*

• z czasownikiem performatywnym:

- (53) *...Leno, masz bardzo interesujący głos, gratuluje ci odwagi, że zechciałaś zaśpiewać bardzo trudną piosenkę... (MT)*
- (54) *...ja tobie po prostu ufam, wiesz, jako artystce, wokalistce... jesteś taka czysta, bez podtekstu... i gratuluje ci dzisiejszego występu... (MT)*

14.2. Mikroakt podziękowania. Mikroakt grzecznościowy *dziękuję* zawiera w swoim znaczeniu wyrażenie wdzięczności. ‘Mówimy *dziękuję*, aby w uprzejmy sposób: 2.1. wyrazić wdzięczność za coś, co ktoś zrobił dla nas [...] 2.2. przyjąć coś albo odmówić przyjęcia czegoś, co ktoś nam daje albo proponuje [...] 2.3. odpowiedzieć na czyjąś uprzejmość, np. komplement, konwencjonalne pytanie o zdrowie lub na odpowiedź, której ktoś nam udzielił’ [ISJP I: 358]. A. Wierzbicka [1973:

216] eksplikuje go następująco: „Dziękuję = Wiedząc, że spowodowałeś dla mnie coś dobrego, chcąc spowodować, żebyś wiedział, że oceniam to, mówię: jestem ci wdzięczny”. Por.:

(55) ...trzymam za ciebie kciuki... dziękuję, że byłeś z nami... to było fenomenalne... (MT)

(56) ...to, co ja dzisiaj słyszałem, to był jeden z najlepszych wykonów w Must be the music... wspa-
niale!... dziękuję... (MBTM)

14.3. Mikroakt życzeń. Życzyć znaczy ‘chcieć dla siebie lub dla kogoś dobrze’ [SJPD: 1391]. A. Wierzbicka [1973: 217] akt życzenia przedstawia następująco: „Życzę ci Z = Chcąc, żebyś miał Z, wiedząc, że nie mogę tego spowodować, mówiąc to, mówię: chcę dla ciebie Z” (por. przykład nr 57).

14.4. Mikroakt komplementu. *Komplement* to ‘uprzejma, często przesadna lub zalotna pochwała’ [MSJP: 292]. Przytoczmy także definicję A. Wierzbickiej: „mówię: można o tobie powiedzieć coś dobrego
czuję z tego powodu podziw dla ciebie
mówię to bo chcę żeby było ci przyjemnie” [Wierzbicka 1983: 130]. Por.:

(57) ...ja powiem, że to był najpiękniejszy występ, jaki w życiu widziałem... jesteście nieziemskie... pokazałyście naprawdę, co oznacza dążenie do perfekcji... jesteście genialne... wiem, że dla śpiewaków operowych szczytem marzeń jest wystąpić w Metropolitan Opera w Nowym Jorku, a dla artystów w waszej dziedzinie wystąpić na scenach w Las Vegas... trzymam za was kciuki... życzę wam, abyście wygrały ten program... jesteście tego warte i żebyście kiedyś podbiły Las Vegas... (MT)

W kontekście wartościowania negatywnego możemy wymienić:

14.5. Mikroakt aluzji. Aluzja jest aktem, w którym nadawca w sposób zamierzony nie przekazuje całej informacji interakcyjnej, lecz tylko zaznacza jej pewne elementy, które powinny wystarczyć odbiorcy do odczytania założonej intencji komunikacyjnej [Awdiejew, Habrajska 2006: 28]. Por. aluzję dotyczącą zespołu występującego na wieczorach panieńskich:

(58) ...uważam, że to była popelina... panowie, jesteście w przemyśle ślubnym... to jest żyła złota... panny młode będą się o was biły... my daliśmy wam ogromną reklamę [por. Wasz występ nie ma żadnej wartości, pozostanie więc w branży ślubnej, w której czujecie się dobrze. Skorzystajcie z tego, że dzięki występom w telewizji zostaliście zespołem rozpoznawalnym w Polsce...] (MT)

14.6. Mikroakt argumentacji. Wartościowanie negatywne często wiąże się z argumentacją, czyli szeregiem elementarnych asertywnych aktów illokucyjnych prowadzących do uzasadnienia oceny [por. Kalisz 1993: 51–52]. Argumentacja jest istotnym składnikiem aktu wartościowania, ponieważ decyduje o jego skuteczności, przekonaniu odbiorcy o słuszności przedstawionej oceny występu. Często tego typu akty pełnią również funkcję perswazyjną, implikują wskazówki dotyczące przyszłych występów prezentujących się artystów. W kontekście prezentowanych mikroaktów warto więc przytoczyć formułę definiującą wyjaśnienie przedstawioną przez A. Wierzbicką [1983: 132]:

„sądzę że nie rozumiesz X
 sądzę że chciałbyś to rozumieć
 mówię: ...
 mówię to bo chcę żebyś to rozumiał”. Por.:

- (59) *...to był bardzo słaby występ... waszą słabą stroną jest banalna choreografia... przetaczaliście się po tej scenie z dużym hukiem, ale absolutnie bez żadnego sensu... macie problem z koncentracją... było bardzo nierówno... moim zdaniem jesteście najsłabszym ogniwem tego półfinału... (MT)*
- (60) *...absolutnie zgadzam się z Małgosią, zgadzam się z Robertem [ich negatywnymi ocenami] ...powiem jeszcze jedno... Michał, nie wyciągnąłeś żadnych wniosków... to jest team... gdyby twój zespół nazywał się „HD Michał Studio”, to ty możesz gwiazdorzyć, natomiast jesteś jednym z... i ciągle starasz się być największą gwiazdą teamu... zabijasz tym całą siłę całego zespołu... występ słaby, staliście w miejscu, a miałam tak ogromne nadzieje związane z waszym występem... (MT)*

14.7. Mikroakt rady. Podstawowym warunkiem zastosowania funkcji rady jest przeświadczenie interlokutorów, iż powstały problem jest bardzo poważny dla interlokutora, który sam nie jest w stanie wybrać efektywnego sposobu jego rozwiązania. A. Awdiejew sens pragmatyczny rady przedstawia następująco: „Stosując A_j, nadawca ma na celu zaproponowanie korzystnego dla odbiorcy działania lub zaniechania niekorzystnego dla odbiorcy działania w warunkach, kiedy sam odbiorca nie jest w stanie wybrać samodzielnie takiego postępowania i/lub nie jest w stanie przewidzieć jego wyników [Awdiejew 2004: 138]. Przedstawmy także eksplikację A. Wierzbickiej: „Radzę ci, zrób to = mówię ci, że sądzę, że dobrze będzie dla ciebie to zrobić, bo chcę, żebyś wiedział, co masz robić” [Wierzbicka 1971: 192]. Por.:

- (61) *...słuchaj, ty to jesteś dopiero dziwoląg, śpiewasz chwila mi świetnie, kompletnie nie wiesz o czym... coś w tobie jest tak fajnego, taka radość, ale weź sobie może jakiś inny repertuar... (MBTM)*

• z czasownikiem performatywnym *radzę*:

- (62) *...Natalia, jesteś prześliczną dziewczyną, masz kawał głosu i robisz z tym głosem coś tak potwornego, że nie da się tego słuchać... jeżeli ktoś chce się popisywać i będzie od początku do końca walił w forte, to wszyscy się rozłożą na łopatki i ty to właśnie zrobiłaś... ty patetyczną piosenkę zaśpiewałaś megapatetycznie i to zaczyna być śmieszne, kabaretowe... umiesz śpiewać i radzę ci posłuchać wybitnych wokalistek... i posłuchać, jak one dozuują piano, forte, szmer, pauza, a nie tylko ful dźwięk od początku do końca... to było okropne... (MBTM)*

15. Niektóre akty wartościowania składają się z oceny właściwej (dotyczącej występu) i fakultatywnej oceny wyglądu uczestnika programu (zawsze pozytywnej) albo jego predyspozycji artystycznych. Ocena fakultatywna nastawiona jest na stworzenie atmosfery uprzejmości, grzeczności, która sprawi, iż uczestnik programu łatwiej przyjmie krytyczne uwagi dotyczące jego występu. Por.:

- (63) ...*masz piękny i silny głos, niestety, przekombinowałeś tę piosenkę... z pięknej piosenki zrobiłeś coś bardzo przeciętnego... uważam, że to był słaby występ...* (MT)
- (64) ...*panowie, oszalamiający [nadzwyczajny; wywierający silne wrażenie] występ, ale powiem tak, był taki artysta Andy Warhol, który kicz podniósł do rangi sztuki... moim zdaniem wy zostaliście przy kiczu...* [por. kicz 'sztuka małowartościowa, pozbawiona smaku artystycznego, łatwa w odbiorze, skierowana do przeciętnych, niewymagających odbiorców'] (MT)
- (65) ...*wokalista jest fest, wokal brzmi bardzo dobrze, solówka bardzo fajna, ale cała kompozycja jakoś do końca mi nie leżała [por. Taka muzyka mi nie odpowiada] ...to takie odgrzewane poprockowe stare granie polskie i ja nie łykam takiego grania [por. Nie znoszę, nie rozumiem takiej muzyki. Ten utwór mi się nie podobał, nie jest w moim guście]...* (MBTM)

16. Akty ewaluatywne stanowią kontaminację różnych funkcji pragmatycznych (np. podziękowania, gratulacji, życzenia, argumentacji, aluzji) z nadrzędną funkcją wartościowania. W zależności od m.in. kryteriów wartościowania, przedmiotu wartościowania, perspektywy wartościowania, od orientacji aktu (bądź na nadawcę, bądź na odbiorcę) możemy wyodrębnić akty wartościowania negatywnego i pozytywnego, bezpośredniego i pośredniego, estetycznego, artystycznego, emocjonalnego, preferencyjnego, podkreślające subiektywizm oceny i prezentujące różne stopnie pewności wyrażanego sądu. Najważniejszą cechą wartościowania w programach z gatunku *talent show* jest znaczna przewaga aktów oceniających występy artystyczne w sposób bardzo ogólny, wykorzystujących wyrazy o szerokim zakresie użycia, które mogą odnosić się do każdego przedmiotu wartościowania (por. *piękny, wspaniały, fest, fajny, dobry, bardzo dobry, fantastyczny*), nad aktami oceny szczegółowej, odnoszącej się do konkretnych właściwości artystycznych czy estetycznych. Należy podkreślić również częste wartościowanie w kategoriach estetycznych oraz emocjonalnych, które w dużym stopniu uzależnione są od natury człowieka, jego osobistych doświadczeń. Zwracamy też uwagę na nośnik wartościowania. Sytuację, w której wystąpiły analizowane akty, możemy zaliczyć do sytuacji oficjalnej, wymagającej więc oficjalnej odmiany języka. Analizowane wypowiedzi wartościujące charakteryzują się natomiast dosyć dużym nasyceniem elementami potocznymi (por. *fajny, morda się śmieje, przekombinować*), czy nawet wulgarnymi (por. *zajebisty, do dupy, dupy nie wywala*). Ich pojawienie się w wypowiedziach jury może wynikać z chęci zmniejszenia dystansu pomiędzy nadawcą a odbiorcą, zastąpienia sytuacji oficjalnej nieoficjalną. Zabiegi te mają przyczynić się do zwiększenia skuteczności formułowanych ocen.

Literatura

- Awdiejew A., 1983, *Klasyfikacja funkcji pragmatycznych*, „Polonica” IX, s. 53–87.
- Awdiejew A., 2004, *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków.
- Awdiejew A., Habrajska G., 2006, *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask.
- Bralczyk J., 1978, *O leksykalnych wykładnikach prawdziwościowej oceny sądów*, Katowice.

- Danielewiczowa M., 2000, *Główne problemy opisu i podziału czasownikowych predykatów mentalnych* [w:] *Studia z semantyki porównawczej (nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne)*, cz. I, red. R. Grzegorzczakowa, K. Waszakowa, Warszawa, s. 227–248.
- Falkenberg G., Fries N., Puzynina J. (red.), 1992, *Wartościowanie w języku i w tekście na materiale polskim i niemieckim*, Warszawa.
- Fries N., 1992, *Wartościowanie. Aspekty językowe i pojęciowe* [w:] *Wartościowanie w języku i tekście na materiale polskim i niemieckim*, red. G. Falkenberg, N. Fries i J. Puzynina, Warszawa, s. 25–44.
- Grabias S., 1999, *Wartościowanie w socjolektach* [w:] *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, red. J. Ożdżyński, S. Śniatkowski, Kraków.
- Ingarden R., 1966, *Przeżycie – dzieło – wartość*, Kraków.
- Kalisz R., 1993, *Pragmatyka językowa*, Gdańsk.
- Nęcki Z., 2000, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków.
- Ossowski S., 1966, *U podstaw estetyki*, Warszawa.
- Ożdżyński G., 1994, *Wartościowanie w mówionym tekście komentarza telewizyjnego na przykładzie transmisji sportowej*, „Poradnik Językowy”, nr 8, s. 24–36.
- Ożdżyński J., Śniatkowski S. (red.), 1999, *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, Kraków.
- Ożóg K., 2004, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku*, Rzeszów.
- Pađučeva E.V., 1992, *Wypowiedź i jej odniesienie do rzeczywistości (Referencyjne aspekty znaczenia zaimków)*, przeł. Z. Kozłowska, Warszawa.
- Pawelec R., 1991, *O metodach badania osobniczego języka wartości* [w:] *Język a kultura*, t. 3, Wrocław, s. 103–117.
- Puzynina J., 1981, *O znaczeniu czasownika „oceniać” we współczesnym języku polskim*, „Studia Gramatyczne” IV, s. 113–126.
- Puzynina J., 1992a, *Język wartości*, Warszawa.
- Puzynina J., 1992b, *O wartościach i wartościowaniu. Koreferat do referatu N. Friesa „Wartościowanie”* [w:] *Wartościowanie w języku i tekście na materiale polskim i niemieckim*, red. G. Falkenberg, N. Fries i J. Puzynina, Warszawa, s. 45–55.
- Stróżewski W., 1981, *Istnienie i wartość*, Kraków, s. 112–118.
- Termińska K., 1983, *Czasownikowe wyrażenia wartościujące* [w:] *Z problematyki czasownika słowiańskiego*, red. W. Pianka, Katowice, s. 63–72.
- Tokarski R., 2001, *Słownictwo jako interpretacja świata* [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin.
- Wieczorek U., 1999, *Wartościowanie. Perswazja. Język*, Kraków.
- Wierzbicka A., 1971, *Kocha – lubi – szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa.
- Wierzbicka A., 1973, *Akty mowy* [w:] *Semiotyka i struktura tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław.
- Wierzbicka A., 1983, *Genry mowy* [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław, s. 125–136.

Rozwiązanie skrótów

Słowniki

- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1–2, Warszawa 2000.
- MSJP – *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1969.
- SJPD – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- STL – *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Warszawa 1976.

Inne

- TVOP – *The Voice of Poland* (program emitowany na antenie TVP2)
MT – *Mam talent* (program emitowany na antenie TVN-u)
MBTM – *Must be the music. Tylko muzyka* (program emitowany na antenie Polsatu)

**SUPERWYKON – ABOUT VALUATION IN TELEVISION PROGRAMMES
OF A TALENT SHOWKIND**

Summary

Evaluative speech acts occurring in television programmes of a *talent show* kind constitute contamination of different pragmatical functions (e.g. thanking, congratulating, wishing, alluding) with a superior evaluating function. Depending on, inter alia, valuation criteria, an object of valuation, valuation perspectives, direction of speech acts (to a sender or to a receiver) we can distinguish acts of negative and positive valuation, direct and indirect, aesthetic, artistic, emotional, preferential, emphasising subjectivism of evaluation and presenting different degrees of certainty of an expressed opinion. An important feature of the presented speech acts is considerable predominance of general valuation over detailed evaluation.